

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

КИРЄЄВА І.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності Навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ
УДК 349.6

Стаття посвячена конституційному забезпеченню використання природних ресурсів - об'єктів права власності українського народу. Розглянуті основні статті Конституції України, присвячені правовому регулюванню природопольовання, в частности, статті 13, 50, 66. Доказується необхідність правового регулювання основних і порядку припинення права користування природними ресурсами в відповідності з нормами Конституції України виключно на рівні законів України.

Конституція України як Основний Закон держави спрямована на закріплення на найвищому державному рівні основ існування України як правової демократичної держави. Ряд положень Конституції України присвячений забезпеченню реалізації кожною людиною свого права на життя, яке також закріплено в ст. 27. На реалізацію цього положення спрямовано низку статей Основного Закону, що безпосередньо торкаються права на життя, а саме: право на працю (ст. 43), на повагу гідності (ст. 28), на житло (ст. 47) та ін. Окремо серед групи конституційних «життєзабезпечуючих» прав можна виділити групу прав, які характеризуються своєю екологічною спрямованістю. Конституційні екологічні права неодноразово були предметом розгляду таких науковців, як Ю.С. Шемшученко, Н.Р. Кобецької, В.І. Андрейцева, О.В. Котюка та ін. Проте важливим і нерозробленим питанням залишається

значення цих конституційних приписів для забезпечення сталого екологічно-збалансованого природокористування. Конституційні норми є нормами прямої дії, а отже, чітке розуміння їх значення для різноманітних сфер є являється основою правильного та повного застосування конституційних приписів для регулювання суспільних відносин на рівні законів та інших нормативно-правових актів. Метою цієї статті є встановлення значення основних екологічних конституційних прав людини для забезпечення сталого екологічно-збалансованого природокористування.

Вважаємо, що до основних конституційних норм, пов'язаних з реалізацією людиною свого права на життя шляхом взаємодії з навколишнім природним середовищем, слід віднести:

- частину 2 ст. 13, що надає кожному громадянину право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону: землею, її надрами, атмосферним повітрям, водними та іншими природними ресурсами, які знаходяться в межах території України, природними ресурсами її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони;

- статтю 50, що визначає право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права, та право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення;

- статтю 66, яка зобов'язує кожного не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Розглянемо зміст впливу названих норм на забезпечення сталого використання природних ресурсів – об'єктів права власності українського народу.

Право кожного громадянина користуватися об'єктами права власності українського народу, передбачене ч. 2 ст. 13 Основного Закону України фактично належить не лише громадянам України, адже реально право користування природними об'єктами права власності українського народу, яке здійснюється шляхом загального і спеціального використання природних ресурсів, мають не лише громадяни України, але й іноземні громадяни та особи без громадянства. Зокрема, Водний кодекс України [1] у ст. 42 прямо зазначає, що водокористувачами в Україні можуть бути підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземні юридичні і фізичні особи та особи без громадянства. Стаття 72 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2] зобов'язує іноземних юридичних осіб і громадян, а також осіб без громадянства на території України додержуватися вимог законодавчих актів у галузі охорони навколишнього природного середовища та нести відповідальність за їх порушення відповідно до законодавства України. Право користуватися природними об'єктами права власності українського народу, закріплене в Конституції України, має характер невідчужений та непорушний (ст. 21 Основного Закону України «Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними»). Це право також гарантується і не може бути скасованим (ст. 22 Конституції України «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані»). Вочевидь непорушність, невідчуженість та нескасованість цього права означає неможливість необґрунтованої безпідставної та свавільної заборони або позбавлення (припинення) такого права.

Стаття 50 Основного Закону України називає не одне, а цілу низку пов'язаних один з одним прав.

• По-перше, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля тісно пов'язане з визначенням поняття екологічної безпеки, що надається ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»: «Екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей». Назване конституційне право при забезпеченні сталого природокористування покладає:

- на повноважених суб'єктів, що надають природний ресурс для використання іншими суб'єктами, обов'язок забезпечити можливість безпечного здійснення його використання за відповідним цільовим призначенням.

- на суб'єкта, який здійснює природокористування, обов'язок здійснювати його такими способами, що не завдають негативного впливу на здоров'я людей. Критеріями безпечності використання природних ресурсів (елементів навколишнього природного середовища) є встановлені у законодавчому порядку екологічні нормативи. Відповідно до ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічні нормативи встановлюють гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів. До них, зокрема, належать: нормативи екологічної безпеки (гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин у довкіллі, гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного, радіаційного та іншого шкідливого фізичного впливу на довкілля, гранично допустимий вміст шкідливих речовин у продуктах харчування; гранично допустимі викиди та скиди у довкілля забруднюючих хімічних речовин, рівні шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів).

- на суб'єктів, які припиняють використання природних ресурсів та повертають їх власнику або його повноважним представникам (наприклад, органам державної влади чи органам місцевого самоврядування), повернути відповідні природні

ресурси в стані, що відповідає екологічним нормативам та забезпечує можливість його подальшого використання за відповідним цільовим призначенням; тобто стан природних ресурсів після здійснення діяльності з їх використання не може бути гірший ніж той, в якому вони були отримані відповідним природокористувачем.

• По-друге, право на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, покладає на суб'єктів-користувачів природних ресурсів обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду при порушенні відповідних екологічних вимог безпечності довкілля. Одночасно природокористувачі, яким завдано шкоду порушенням цього права з боку інших осіб, мають право вимагати та отримувати відшкодування шкоди з боку інших осіб. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», певним чином роз'яснюючи назване конституційне положення в ст. 69, зазначає, що шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

• По-третє, право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Право на поширення інформації про стан довкілля є одночасно і правом, і обов'язком природокористувача. Це право тісно перекликається з обов'язком природокористувачів додержуватися встановлених екологічних вимог. До останніх ст. 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» відносить вимоги щодо раціонального та економічного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій; здійснення заходів щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню природних ресурсів, негативному впливу на

стан навколишнього природного середовища; здійснення заходів щодо відтворення відновлюваних природних ресурсів; застосування біологічних, хімічних та інших методів поліпшення якості природних ресурсів, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища і безпеку здоров'я населення; здійснення господарської та іншої діяльності без порушення екологічних прав інших осіб тощо. Хоча закон України «Про доступ до публічної інформації» [3] не відносить до розпорядників інформації окремо природокористувачів незалежно від форм власності, проте, виходячи з окремих нормативно-правових актів, можна зробити висновок про обов'язкове інформування природокористувачами про стан використовуваних ними природних ресурсів. Так, Державне агентство по водних ресурсах відповідно до п.4 пп. 12 Положення про державне агентство водних ресурсів [4] узагальнює та аналізує звіти водокористувачів щодо використання водних ресурсів, перевіряє їх достовірність. Таким чином, водокористувачі мають звітувати цьому центральному органу виконавчої влади, у тому числі подавати інформацію, що стосується дотримання ними відповідних екологічних вимог.

Конституційний обов'язок не заподіювати шкоду природі та відшкодувати завдані збитки в природокористуванні, передбачений ст. 66 Конституції України, тісно пов'язаний з обов'язком відшкодувати шкоду, що заподіяна порушенням права на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Однак шкода, заподіяна природокористувачем або природокористувачеві, не завжди може бути пов'язана з безпечністю використання природних ресурсів як елементів навколишнього природного середовища. Звідси, що ст. 66 Конституції України охоплює як ту шкоду, що пов'язана з порушенням права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, так і будь-яку іншу шкоду заподіяну як окремим природним ресурсам, так і довкіллю в цілому.

Отже, названі норми є конституційними засадами еколого-правового змісту права на життя. Вони є основою для інших нормативно-правових актів, які повинні спиратися на конституційні основи забез-

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена конституційному забезпеченню використання природних ресурсів – об'єктів права власності українського народу. Розглянуто основні статті Конституції України, які присвячені правовому регулюванню природокористування, зокрема, статтю 13, 50, 66. Доводиться необхідність правового регулювання підстав та порядку припинення здійснення права користування природними ресурсами відповідно до норм Конституції України виключно на рівні законів України.

печення існування України як соціальної правової держави.

Використання природних ресурсів, об'єктів права власності українського народу, має відбуватися за неухильним дотриманням екологічних вимог стосовно забезпечення безпеки як цих окремих елементів довкілля, що перебувають у користуванні окремих осіб, так і навколишнього природного середовища в цілому.

У випадку заподіяння шкоди природі, у тому числі при порушенні природокористувачем вимог екологічної безпеки, шкода, заподіяна внаслідок цього, має бути відшкодована у повному обсязі.

Конституція України закладає засади здійснення права природокористування як гарантованого невідчужуваного та непорушного права кожної людини (громадянина України, іноземного громадянина та особи без громадянства), що не може бути скасоване. Вбачається, що на реалізацію цього принципу, який безпосередньо впливає з норм Основного Закону України, мають бути спрямовані й інші рівні українського законодавства. Так, ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», що визначає гарантії екологічних прав громадян, можна раціонально доповнити положенням про недопустимість законодавчо необґрунтованої заборони або припинення загального та спеціального використання природних

SUMMARY

The article is devoted to the constitutional provision of natural resources - property of the Ukrainian people. The main article of the Constitution of Ukraine, which devoted legal regulation of natural resources, in particular Article 13, 50, 66. The necessity of legal regulation of the grounds and the suspension of the right to use natural resources in accordance with the Constitution of Ukraine only at the laws of Ukraine.

ресурсів. Використання природних об'єктів є життєво необхідною потребою кожної людини. Пунктом 5 ст. 92 Конституції України прямо встановлюється, що виключно законами України визначаються засади використання природних ресурсів. Серед таких засад можна назвати правові положення, що стосуються виникнення реалізації та припинення конституційного права громадян користуватися природними об'єктами права власності народу.

Таким чином, підстави та порядок припинення здійснення права користування природними ресурсами має бути визначений виключно на рівні законів України, що має визначати й окремий напрямок подальших наукових розробок.

Література

1. Водний кодекс УРСР : від 9 червня 1972 р. – Відомості Верховної Ради УРСР. – 1972. – № 24. – Ст. 200.
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України : від 26 червня 1991 р. – Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011. – Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
4. Положення про державне агентство водних ресурсів : Указ Президента України : від 13.04.2011. – Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1259.